

आधुनिक स्त्रीवादी कविता

प्रा. डॉ. निवृत्ती विनायक मिसाळ
मराठी विभाग प्रमुख,
कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
सोनई, ता. नेवासा

आधुनिक कविता धीट, खंबीर आणि आत्मविश्वासपूर्ण असल्याचे निदर्शनास येते. एकूण कवितेच्या आशयात परिवर्तन आले आहे. स्त्रियांना समर्पणापलीकडे स्वतःचे अस्तित्व समजू लागले. स्त्रियांची स्वतःकडे पाहण्याची, स्वतःला ओळखण्याच्या धडपडीतून निराळी संवेदनशीलता स्वतंत्र दृष्टी यासह सामाजिक वास्तवाला आधुनिक कविता सन्मुख झाली आहे.

आधुनिक मराठी कवयित्रींच्या कवितेतील स्त्रीवादी जाणीवा

साठोत्तरी मराठी साहित्यात काळापरत्वे आशयात, अभिव्यक्तीत आधुनिकता आली. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात स्त्रियांच्या सर्वांगीण विकासाच्या दिशा वेगवान झाल्या. शिक्षणाची समान संधी, स्त्री-वगनि अर्थार्जनासाठी उचललेले पाऊल, आधुनिकता याद्वारे स्त्री जीवनाच्या पारंपारिक चौकटींना अपवादात्मक धक्का बसला. स्त्री चळवळ, स्त्रीमुक्ती, स्त्रीवाद या प्रणालीने साहित्यात समाजात मूळ धरलेले स्पष्ट होते. कथा, कादंबरी, नाटके, आत्मचरित्रे अशा अपैरूपेया साहित्यात स्त्रीवादाची भाषा जोरकसपणे, श्रेष्ठत्वाने सिद्ध झाली आहे. स्त्रीवादाची ही बीजे अनुषंगाने काही निवडक कवयित्रींच्या कवितांचा स्त्रीवादी जाणिव्यांच्या संदर्भात विचार केला आहे.

इ.स. १९७५ मध्ये आंतरराष्ट्रीय स्त्री वर्ष जाहीर झाले. त्या निमित्ताने स्त्री प्रश्नांचा गंभीरपणे विचार होऊ लागला. स्त्रियांचे परावलंबित्व, दास्यत्व,

अस्तित्वाभोवती आखून घेतलेल्या वर्तुळांना छेदण्याची भाषा अवतीभोवती असणारे पुरुषी सत्तेचे जंगल, स्त्रीयांनीच स्त्रियांची केलेली अवनिती, याचे उत्कृष्ट दर्शन प्रभा गणोरकरांनी आपल्या 'विवर्त'मध्ये घडवले आहे.

भारतीय कुटूंब व्यवस्थेमुळे अनेक नात्यांनी भारतीय स्त्री बांधली गेली आहे. पर्यायाने नाती आणि नात्यांनी येणारी बंधने स्त्रीयांच्या न्याय-अन्यायाला कारणीभूत आहे.

स्त्रीवाद म्हणजे पुरुषांपासून फारकत, कुटूंब व्यवस्थेचे उच्चाटन, अवास्तव स्त्री स्वातंत्र्य, या गैरसमजूतीचे लोण पसरल्यामुळे अनेक स्त्रियांचीच दिशाभूल होत आहे. किंबहुना जाणीवपूर्वक दिशाभूल केली जात आहे. मागे वळून पहाता लक्षात येते की, महदंबापासून वेणाबाई पर्यंतच्या अनेक स्त्रियांनी प्रचलित चाकोरी बाहेरील जीवन जगून साहित्यातही कर्तृत्व गाजवते आहे.

भारतीय स्त्रीच्या दृष्टीने वैदिक काळ अत्यंत सुखावह होता. तत्कालिन स्त्रियांना स्वातंत्र्य होते. मुलींना उपनयनाचा, गुरुग्रही शिक्षण घेण्याचा अधिकार होता. विधवा पुनःविवाहास, प्रेमविवाहास मान्यता होती आणि सर्वत्र एकपत्नीव्रत होते. कुटूंबातील पुरुष द्रविडाबरोबर युद्धात गुतल्याने कापड तयार करणे, युद्धसाहित्य तयार करणे, अधिक संतती जन्माला घालून पुरुषांची संख्या वाढवणे अशी महत्त्वपूर्ण कामगिरी स्त्री करत तत्कालीन स्त्रिया पुरुषांइतक्या समान पातळीवर होत्या असे दिसते.

अस्मिता जोपासणे, स्वतःचे कर्तृत्व सिद्ध करणे, स्त्री पुरुष नात्यात नवी पहाट आणणे, असे अनेक संवेद्यविश्व आधुनिक कवयित्री हाताळून आहे. स्त्रीवादी साहित्याचा चिकित्सक अभ्यास व्हावा असे वाटते. कारण स्त्रीवादी समीक्षेमुळे सर्व स्त्रियांना भारतीय स्त्रीवादाची खरी ओळख होऊ शकेल.

संदर्भ ग्रंथ

ग्रामीण साहित्यातील स्त्री चित्रण, डॉ. बाबूराव उपाध्ये

मराठी कादंबरी-समीक्षा, डॉ. तानाजी पाटील धग, उद्धव शेळके

भूमी, आशा बगे